Autor Guste Santini
Utorak, 10 Travanj 2001 13:25

Uvede li se porez na output privrednog subjekta ili se uvede porez na potrošnju govorimo u osnovi o ekvivalentnom poreznom obliku. Stoga pri razmatranju ovog poreznog oblika valja krenuti od tržišnih odnosa. U uvjetima slobodne konkurencije krivulja ponude i potražnje određuje položaj privrednog subjekta i potrošača sukladno njihovim elastičnostima. Ako privredni subjekt nije u mogućnosti prevaliti uvedeni porez na outputе jasno je da će mu se zapravo smanjiti prihod, bar za iznos neprevaljenog poreza, dok će mu troškovna struktura ostati neizmijenjena. Jednako tako se mijenja granična i prosječna efikasnost što rezultira promjenom distribucije efikasnosti proizvođača odnosne grane. Granični proizvođači koji ne pokrivaju fiksne troškove izlaze iz grane. Prema tome oporezivanje potrošnje nikako nije neutralno već "rekonstruira" proces reprodukcije. Ovo znači da oporezivanje potrošnje ima snažne interpersonalne i intergeneracijske učinke. Tako uvođenje poreza na dodanu vrijednost na poljoprivredne i prehrambene proizvode ima snažne učinke na taj dio privredne aktivnosti. Prisutni problemi u ovom kmpleksu izražavaju se gotovo dnevno putem javnih sredstava priopčavanja i njihov kraj nije sagledіv.

Općenito prihodi od poreza na potrošnju vrlo su značajni u fiskalnom pogledu i značajno sudjeluju u ukupnim državnim prihodima, posebno malih i nerazvijenih zemalja. Pojedini porezni sistemi različito su "oslonjeni" na ovaj porezni oblik. Smatralo se sa uvjerljivom argumentacijom da je dominacija poreza na potrošnju u sveukupnim porezima određena nižim stupnjem razvijenosti, nesavršenosti (nesposobnosti) porezne administracije odnosne zemlje, te potreba financiranja bržeg razvoja (obilato korišteno u bivšim socijalističkim zemljama kao instrument prvobitne socijalističke akumulacije).

Uobičajeno je da se oporezuje potrošnja sa nekoliko osnovnih poreznih stopa koje skupno nazivamo opći porezi na potrošnju. Pojedinačno oporezivanje potrošnje nazvamo trošarinama ili akcizama koje se uvode na samo određene proizvode zbog ocjene vlasti da ti i takvi proizvodi imaju veći fiskalni kapacitet i zbog toga mogu podnositi veće porezno opterećenje. Neelastičnost potražnje svakako je bitno obilježje da li će neki proizvod biti predmetom posebnog oporezivanja. Cigarete, naftni derivati i alkohol samo su najpoznatiji primjeri i s njima nikako nije iscrpljena lista kandidata za trošarine. Trošarine kao posebni porezi na potrošnju, fiskalno vrlo izdašni, mogu ali ne moraju biti uključene u opći porez na potrošnju.

Opći porez na potrošnju javlja se danas u dva međusobno konkurentna oblika i to kao opći porez na promet na malo (tip poreza na potrošnju koji smo imali u Hrvatskoj) i porez na dodanu vrijednost.

Kod poreza na promet u maloprodaji nevažna je dužina tehnološkog lanca odnosno koliko sudionika sudjeluje u realizaciji nekog proizvoda ili usluge jer je porez nametnut samo u fazi razmjene finalnog proizvoda, a ne i poluproizvoda. Stoga je vrlo jednostavno mijenjati, uvoditi ili čak ukinuti porezno opterećenje na neki proizvod ili uslugu. Kod poreza na dodanu vrijednost porez se naplaćuje prilikom svake kupo-prodaje i promjena poreznog tretmana određenog proizvoda ili usluge mijenja odnose u cjelokupnom tehnološkom lancu. Za očekivati je da porez na dodanu vrijednost u određenoj mjeri stimulira vertikalnu integraciju zbog likvidnih učinaka koje nužno izaziva porez na dodanu vrijednost.

Treba reći da izostajanje kompenzacije poreznim obveznicima sa niskim dohotkom, putem poreza na dohodak i transfera, porez na dodanu vrijednost povećava nejednakost poreznih obveznika. Postojeći sistem i politika poreza na dohodak u socijalnom pogledu je manjkav i prisutno oporezivanje potrošnje porezom na dodatnu vrijednost čini ga socijalno nerpihvatljivim.

Što se događa u vremenu sa uvođenjem poreza? Isticano je u više navrata da porez predstavlja i za kupca i za prodavaoca trošak koji remeti njihovu točku pokrića. U smislu A. Marshalla mogućnost adaptacije privrednog subjekta na kratki (trenutni) rok zbog uvođenja bilo kojeg troška pa i poreza nije moguć, jer mu je okruženje zadano. Problemi se znatno usložnjavaju ako se radi o zemlji u tranziciji, kakva je Hrvatska, kada privredna aktivnost predstavlja tek dio predratne i kada je zaostalost u tehničko-tehnološkom smislu, izražena stopom investiranja, u regresiji više od jednog desetljeća. Istovremeno nužna otvorenost naše privrede prema svijetu dodatno otežava uvođenje bilo kojeg dodatnog troška. Neizravni porezi za izvoznike izravno su povoljniji jer se ti porezi odbijaju na granici. Kod izravnih poreza to nije moguće. Prema tome, kod poreza na dodanu vrijednost, neizravnih poreza općenito, njihova egzistencija je u izvoznom smislu manje bitna. Ipak ovo je samo privid. Naime, ovo bi moglo biti kada bi odnosni privredni subjekt u potpunosti svoju aktivnost obavljao na inozemnom tržištu (sve inpute i outpute). Ipak, neizravno i izvoznici imaju štete od neizravnih poreza za onaj dio proizvoda i usluga koje su predmet razmjene na domaćem tržištu, odnosno kada oporezovani proizvodi ulaze u košaru proizvoda radničke potrošnje. Općenito, može se reći, kada je riječ o porezima, da nije moguće dovoljno naglasiti konačnost poreznog kapaciteta poreznog obveznika i snažne negativne posljedice uslijed prevelike porezne presije.

Kratkoročni učinci uvođenja poreza predstavlja šok za poreznog obveznika i on se od njega neće oporaviti ukoliko ga nije u stanju u kratkom roku amortizirati na bilo koji način. Ističemo nužnost mogućnosti amortizacije uvedenog poreza na kratki rok kao kriterij uvođenja poreza. U srednjem roku kada jedan dio proizvođača napusti odnosnu granu, a preostali određenim poboljšanjima amortiziraju prethodno uvedeni porez, uspostavti će se ponovno ravnoteža. U dugom roku očekivanja će, uz klauzulu ceteris paribus, biti manje optimistička i tek očekivanja veće efikasnosti uslijed tehničko-tehnoloških poboljšanja ili "kompenzacijom" drugim mjerama ekonomske politike mogu amortizirati slabija očekivanja, koja su nastala zbog uvođenja poreza i/ili bojazni da bi se to moglo ponoviti. U tom smislu porez na dodanu vrijednost je vrlo dragocjen, jer naprosto ne postoji "jeftina" mogućnost da se porezne stope dnevno mijenjaju, pa čak i u srednjem roku, što može imati samo pozitivne posljedice po investiranje.

Porez na dodanu vrijednost gotovo onemogućava izbjegavanje plaćanja poreza. Sama tehnologija obračuna i naplate poreza rezultira međusobnom kontrolom prodavaoca i kupca da se izvrši porezna obveza. Ovo je od ogromnog značenja. Razlog uvođenja poreza na dodanu vrijednost je mogućnost većeg stupnja naplativosti. Porez na dodanu vrijednost, može se sa sigurnošću reći, u tom smislu je vodeći porezni oblik na potrošnju. Iznijeto vrijedi ukoliko je visina poreznog opterećenja sukladan poreznom kapacitetu. Kada je porezna presija izražena stopom od 22% tada je jasno da postoje ozbiljni napori poreznih obveznika da izbjegnu porez na dodatu vrijednost odnosno neki drughi porez kojim kompenziraju isuviše veliku poreznu presiju poreza na dodanu vrijednost.

Kriterij za uvođenje ovog poreznog oblika, ali i razlog, je prihvatljiv nivo dohotka per capita i

spremnost države da proširi broj korisnika socijalnog programa i/ili da proširi i podigne standard socijalnih usluga, kao i/ili povećanje transfera stanovništvu. Uvođenje poreza na dodanu vrijednost ima značajne regresivne, redistributivne i troškovne implikacije, što nikako ne bi trebalo zanemariti kada se raspravlja o ovom poreznom obliku.

Trenutak uvođenja poreza na dodanu vrijednost, u ekonomskom smislu, određen je stabilnošću privredne strukture. Pod stabilnošću podrazumijevamo relativno sporo mijenjanje privredne strukture iniciran društvenim i/ili tehnološkim promjenama. Naše protivljenje uvođenju poreza na dodanu vrijednost 1996. godine upravo je temeljena na činjenici da Hrvatska nije imala razvoja gotovo četvrt stoljeća. Pri tome valja imati u vidu da je Treća tehnološka revolucija tek sporadično "dotaknula" privrednu strukturu pa, prema tome, izmjena privredne strukture tek predstoji.

Da zaključimo. Uvođenje poreza na dodanu vrijednost predstavlja do sada najznačajniju promjenu u poreznom sistemu posebno u tehničko-tehnološkom pogledu. Osim fiskalnog razloga Hrvatska nije bila spremna da uvede ovaj porezni oblik. Fiskalnu učinkovitost ovog poreznog oblika imali smo prilike vidjeti u 1998. godini. Ekonomski uvjeti za uvođenje ovog poreznog oblika nisu bili prisutni. Ostaje tek da se ocjeni u kojoj je mjeri porez na dodatu vrijednost smanjio razvojnu šansu hrvatskoj privredi. U socijalnom pogledu valjalo se je u većoj mjeri osloniti na trošarine kako bi osnovna porezna stopa bila manja odnosno kako bi regresivni učinci bili manji. Naprosto, to valja istaći, uvođenje poreza na dodatu vrijednost povećala je nepravednost u oporezivanju. Ima li se u vidu predstojeće nužno smanjenje porezne presije opoćenito i time nemogućnost većih transfera ugroženom dijelu stanovništva ovako koncipirana oporezivanje potrošnje imat će odlučne socijalne probleme. Posebno su vidljivi problemi u onim djelatnostima (poljoprivreda i prehrambena industija) čiji su proizvodi i usluge bile nisko oporezivane ili su bile oslobođene poreznih obveza. Naprosto nije moguće dovoljno naglasiti kako je sve drugačije, u ekonomskom pogledu, sa porezom na dodanu vrijednost. Stoga je nužno odlučno preispitati porezni sistem kako bi se moglo preciznije odrediti i porezi na potrošnju. Validnu ocjenu nije moguće učiniti bez strategije razvoja koje na žalost nema.